

ita sv. Cyrila a Metoda v Trnave
Filozofická fakulta
ológie a mimoeurópskych štúdií
Nám. J. Herdu 2
917 01 Trnava
Slovak Republic
demcak1@ucm.sk
ORCID: 0009-0007-0494-0103

District offices as state political offices performed Information service in their administrative district. It was managed by the head of the district office, and its purpose was to protect the security of the state and its population. It was performed on the basis of the Collection of Administrative Department Standards Part II., issued by the Ministry for administration of Slovakia and supplementary regulations of superior political and police offices. The aim of the study is to provide an insight into the duties of the district office in ensuring the affairs of the information service. It deals primarily with sending situation reports, monitoring the press from the point of view of state security, registration of persons important for state security, irredentism and anti-state activities, as well as registration of political parties. The study is based on archival research of the presidential agenda of fund the District Office Nová Baňa, fund Ministry for administration of Slovakia and fund Regional office in Bratislava. Where, using the method of written source analysis, all supplementary regulations to the Collection of Administrative Department Standards Part II., which regulated or supplemented the activities of the District Office in ensuring individual matters of the information service, were examined.

Keywords: District Office; Information Service; Ministry for Administration of Slovakia; Gendarmerie;

Politické úrady medzivojnovej Československej republiky (ďalej len ČSR) na území Slovenska vykonávali v rámci prezidiálnej agendy okrem bezpečnostnej služby aj informač-

nú službu.¹ Politickými úradmi sa nazývali správne úrady so všeobecnou príslušnosťou. Patrili sem slúžnovské (okresné) úrady, župné úrady a Ministerstvo vnútra ČSR (ďalej len MV ČSR).² Uvedené úrady tvorili tzv. politickú správu ČSR, pričom MV ČSR bolo jej riadiacim orgánom.³ V rámci politickej správy na území Slovenska pôsobil Minister s plnou mocou pre správu Slovenska. Oficiálne sa jeho úrad označoval ako Ministerstvo pre správu Slovenska (ďalej len MPS).⁴ MPS bolo najvyšším správnym úradom a tvorilo medzičlánok medzi MV ČSR a župnými úradmi.⁵ Úlohou MPS bolo okrem iného predovšetkým stabilizovať pomery a upevniť politickú moc.⁶ Týkalo sa to aj informačnej služby. Účelom bolo upraviť jej pôvodné podmienky fungovania, ktoré politickým úradom umožňovali vo väčšine prípadov len potláčanie javov týkajúcich sa bezpečnosti štátu a jeho obyvateľstva. Preto po novom mali politické úrady detailne informovať nadriadené úrady v čo najkratšom čase, aby tie mohli v prípade potreby promptne reagovať a vydávať adekvátne rozhodnutia. V základe išlo nie o potláčanie, ale o predchádzanie pomocou centrálne riadenej informačnej služby.⁷

V priebehu župného zriadenia informačnú službu riadilo MPS. V polovici roka 1928 bolo župné zriadenie nahradené krajinským zriadením, pričom MPS a župné úrady boli zrušené.⁸ Územie Slovenska tvoril jeden krajinský celok.⁹ Všetky záležitosti týkajúce sa informačnej služby od MPS prevzalo Oddelenie MV ČSR v Bratislave.¹⁰

Informačnú službu v obvode politického úradu riadil prednosta príslušného politického úradu. Jej hlavnou úlohou bola ochrana štátu a jeho obyvateľstva.¹¹ Vykonávaná bola na základe Zbierky normálií administratívneho oddelenia časť II., ktorá obsahovala úvodný výnos o úprave organizácie informačnej služby,¹² výnos o organizácii informačnej služby na Slovensku¹³ a výnos o úprave pre postup politických a policajných úradov pri verejných zhromaždeniach.¹⁴ Zbierku normálií administratívneho oddelenia časť II. s podnázvom Informačná služba politických a policajných úradov na Slovensku (Politická

¹ Štátny archív v Banskej Bystrici, pracovisko Archív Kremnica (ďalej len ŠA BB-prac. Kremnica), fond Okresný úrad v Novej Bani (ďalej len f. OÚ NB), inv. č. 294, k. 1, sign. 85/1923 prez. Zbierka normálií administratívneho oddelenia časť II. : Informačná služba politických a policajných úradov na Slovensku.

² WEYR, František. Československé právo správní : Časť obecná. Brno 1922, s. 14.

³ SCHELLE, Karel. Organizace Československého státu v meziválečném období (1918-1938). Praha 2006, s. 171.

⁴ URBANOVÁ, Katarína. Vznik Ministerstva pre správu Slovenska. In Historický časopis, 1971, roč. 19, č. 2, s. 199.

⁵ LIPSCHER, Ladislav. K vývinu politickej správy na Slovensku v rokoch 1918-1938. Bratislava 1966, s. 105.

⁶ SIVÁK, Florián (ed.). Slovenské a české dejiny štátu a práva v rokoch 1918-1945. Bratislava 1998, s. 32.

⁷ Výnos MPS č. 9332 adm. rev. zo dňa 30. októbra 1921.

⁸ RÝCHLIK, Ján. Česi a Slováci ve 20. století : Spolupráce a konflikty 1914-1992. Praha 2015, s. 119.

⁹ ŠVORC, Peter. Začlenenie Podkarpatskej Rusi do Československa a stanovenie krajinskej hranice so Slovenskom. In HUBENÝ, Dávid et al. Čtvrt-století spolu : Československo a Podkarpatská Rus. Praha 2023, s. 24.

¹⁰ ŠA BB-prac. Kremnica, f. OÚ NB, inv. č. 299, k. 5, sign. 418/1928 prez. Výnos Oddelenia Ministerstva vnútra v Bratislave (ďalej len Odd. MV BA) č. 16.200/1928 prez. zo dňa 13. apríla 1928 Informačná služba štátne bezpečnostných úradov.

¹¹ ŠA BB-prac. Kremnica, f. OÚ NB, inv. č. 294, k. 1, sign. 85/1923 prez. Zbierka normálií administratívneho oddelenia časť II. : Informačná služba politických a policajných úradov na Slovensku.

¹² Výnos MPS č. 9332 adm. rev. zo dňa 30. októbra 1921.

¹³ Výnos MPS č. 9333 adm. rev. zo dňa 31. októbra 1921.

¹⁴ Výnos MPS č. 9334 adm. rev. zo dňa 20. októbra 1921.

polícia) vydalo MPS v roku 1921. Text zbierky bol v období rokov 1921 až 1934 priebežne aktualizovaný prostredníctvom 26 doplnkových nariadení, ktoré sa týkali jednotlivých záležitostí informačnej služby.

Cieľom štúdie je poskytnúť pohľad na povinnosti okresného úradu pri zabezpečovaní záležitostí informačnej služby na príklade Okresného úradu v Novej Bani v rokoch 1923 až 1934. Záležitosti informačnej služby boli súčasťou prezidiálnej agendy okresných úradov medzivojnovkej ČSR. Archívny výskum som realizoval predovšetkým v Štátnom archíve Banská Bystrica pracovisko Kremnica, kde sú uložené prezidiálne spisy fondu Okresného úradu v Novej Bani 1923-1938. Dodatočné informácie k spracováanej problematike som vyhľadával v Slovenskom národnom archíve v Bratislave v prezidiálnych spisoch fondu Ministra s plnou mocou pre správu Slovenska 1919-1927 a fondu Krajinského úradu v Bratislave 1928-1939. Zámerom bolo metódou analýzy písomného prameňa skúmať doplnkové nariadenia, ktorými bola aktualizovaná Zbierka normálií administratívneho oddelenia časť II. a tým aj povinnosti okresného úradu pri zabezpečovaní informačnej služby.

Problematike informačnej služby okresných úradov je okrajovo venovaná pozornosť v prácach od autorov (Olejník Milan¹⁵, Vilhan Ján¹⁶, atď.), ktorí skúmali činnosť politických strán, konanie volieb, práva menšín a robotníckych hnutí v období medzivojnovkej ČSR. Nepriamo sa uvedenou problematikou zaoberali aj autori, ktorí skúmali dejiny bezpečnostných zložiek a dejiny štátu a práva (Macek Pavel¹⁷, Bohata Ivan¹⁸, Kačík Eduard¹⁹, Zemandlová Lýdia²⁰, atď.).

Z hľadiska predmetu výskumu predstavujú významný písomný prameň práve nariadenia politických a policajných úradov. Boli to druhotné právne normy, ktoré upravovali všeobecné pomery na základe zákonov. Zákony boli označované ako prvotné právne normy.²¹ Každá norma obsahovala príkazy a zákazy, čiže povinnosti.²² Tieto všeobecne záväzné právne predpisy slúžili na riadenie a koordinovanie činnosti. Zasielané boli ad hoc, čiže pre konkrétny účel alebo záležitosť. Vo všeobecnosti boli flexibilnou reakciou, aby v predstihu zamedzili vzniku udalostí alebo javov, ktoré by mali negatívny dosah na bezpečnosť a ochranu republiky. Často boli aj odozvou na udalosti a javy, ktoré sa stali a bolo žiadúce,

¹⁵ OLEJNÍK, Milan. Politické a spoločenské aktivity maďarskej minority v prizme štátnych orgánov a dobovej slovenskej tlače (1918-1929). [Online] Košice 2011. Dostupné na internete: <https://svusav.sk/storage/uploads/publikacie/pdf/milan_kniha.pdf>; 20.05.2025; OLEJNÍK, Milan. Vzťahy slovenskej a maďarskej komunity na Slovensku v období prvej ČSR a po roku 1989. In ŠUTAJ, Štefan et al. Národ a národnosti na Slovensku : v transformujúcej sa spoločnosti - vzťahy a konflikty. Prešov 2005.

¹⁶ VILHAN, Ján. Vývoj politických nálad v okrese Zvolen v 20. rokoch 20. storočia : Bakalárska práca. [Online] Brno 2019. Dostupné na internete: <https://is.muni.cz/th/efdlh/Bakalarska_praca_VilhanJan.pdf>; 20.05.2025.

¹⁷ MACEK, Pavel - UHLÍŘ, Lubomír. Dějiny policie a četnictva II. : Československá republika (1918-1938). Praha 1999.

¹⁸ BOHATA, Ivan. Protidivná úloha četnictva v letech 1918 – 1938. Praha 1978.

¹⁹ KAČÍK, Eduard. Polícia vo vývoji verejnej správy. Bratislava 1996. / KAČÍK, Eduard-KRÁLIKOVÁ, Kristína. Bezpečnostné zložky v českej a slovenskej spoločnosti v súradniciach doby I. Hodonín 2017.

²⁰ ZEMANDLOVÁ, Lýdia-VARŠOVÁ, Marcela. Miesto a úloha policajno - bezpečnostných zložiek v mestách a obciach na Slovensku (historicko-právne aspekty). In Policajná teória a prax, 2004, roč. 12, č. 3, s. 93-107. / ZEMANDLOVÁ, Lýdia. Polícia a četníctvo na našom území v rokoch 1848-1918 (historicko-právne aspekty). In Policajná teória a prax, 2009, roč. 17, č. 2, s. 74-80.

²¹ WEYR, František. Československé právo správní..., s. 77.

²² WEYR, František. Správní řád. Brno 1930. s. 2.

aby sa už v budúcnosti neopakovali. V menšej miere sa nariadenia venovali aj regulácii pravidiel každodenného života politických úradov a ich zložiek.

Prijímateľmi boli všetci prednostovia politických úradov alebo konkrétny politický úrad. Tie, ktoré boli zasielané všetkým sa neoficiálne nazývali „obežník“ a vytvárali sa v niekoľkých odpisoch. Vzhľadom k danej skutočnosti sa ich zachovalo väčšie množstvo. Nariadenia vydávali najvyšší predstavitelia politických úradov. Do konca roku 1922 boli vytvárané MPS a adresované slúžnovským úradom. V období župného zriadenia, teda od januára 1923 do konca júna 1928, boli odosielané od MPS na župné úrady a od prednostov župných úradov na okresné úrady.²³ Od začiatku júla 1928 platilo krajinské zriadenie.²⁴ Nariadenia boli odosielané od prezidenta krajinského úradu priamo na okresné úrady. Začiatok ich platnosti bol určený priamo v nariadení alebo nastával dňom ich vydania. Nové nariadenia zvyčajne nahrádzali niektoré alebo všetky predchádzajúce, poprípade ich dopĺňali.

Okrem uvedených nariadení politickej úrady prijímali aj nariadenia od policajných úradov ČSR. Zasielané boli na základe spolupráce medzi politickými a policajnými úradmi pri zabezpečovaní ochrany republiky, ktorú koordinovalo MV ČSR.²⁵

Okresné úrady mali za úlohu prijaté nariadenia aplikovať do praxe vo svojom správnom obvode. Každé nedodržanie nariadenia alebo nedbalosť pri jeho plnení bolo považované za ťažké porušenie disciplíny a mohlo byť trestne stíhané.²⁶

Okresný úrad a výkon informačnej služby

Okresný úrad vykonával vo svojom obvode vnútornú správu. Prednostom okresného úradu bol okresný náčelník.²⁷ Podľa výnosu o úprave organizácie informačnej služby mal okresný úrad povinnosť vykonávať informačnú službu.²⁸ Jeho úlohou bolo zasielať príslušnému nadriadenému úradu všetky informácie, ktoré sa týkali záležitostí informačnej služby.²⁹ K záležitostiam informačnej služby patrilo zasielanie situačných správ, sledovanie tlače z hľadiska štátnej bezpečnosti, evidencia osôb dôležitých pre štátnu bezpečnosť, ireidenta, protištátna činnosť a evidencia politických strán. Ďalej to boli správy o schôdzkach a zhromaždeniach, štrajkoch, demonštráciách a prípadoch výtržností, ak sa týkali porušovania verejného pokoja a poriadku.³⁰

Správy obsahovali dôverný obsah, ktorý nebol určený z hľadiska bezpečnosti pre nezainteresané osoby. Preto správy spracovával sám prednosta okresného úradu. Ich obsah musel na základe nariadenia pred odoslaním zašifrovať.³¹ Správy posielal príslušnému župnému úradu a MPS. Župný úrad mal pre tieto záležitosti zriadenú zvlášť funkciu referenta,

²³ TIŠLIAR, Pavol. Okresné zriadenie na Slovensku v rokoch 1918-1945. Krakov 2013, s. 51.

²⁴ Z. č. 125 Zb. z. a n. zo dňa 14. júla 1927 O organizácii politickej správy.

²⁵ WEYR, František. Československé právo správní..., s. 19.

²⁶ Výnos MPS č. 9332 adm. rev. zo dňa 30. októbra 1921 a Výnos MPS č. 9333 adm. rev. zo dňa 31. októbra 1921.

²⁷ Z. č. 126/1920 Zb. z. a n. zo dňa 29. februára 1920 o zriadení župných a okresných úradov.

²⁸ Výnos MPS č. 9333 adm. rev. zo dňa 31. októbra 1921.

²⁹ Výnos MPS č. 9332 adm. rev. zo dňa 30. októbra 1921

³⁰ Výnos MPS č. 9333 adm. rev. zo dňa 31. októbra 1921.

³¹ ŠA BB – prac. Kremnica, f. OÚ NB, inv. č. 302, k. 8, sign. 889/1931 prez. Nariadenie prezídia Krajinského úradu v Bratislave (ďalej len KÚ BA) č. 49.400/1931 prez. zo dňa 30. septembra 1931 Code štátno-bezpečnostných úradov.

ktorý sa venoval iba tejto agende. Funkcia bola vytvorená z dôvodu urýchľovania vybavovania záležitostí informačnej služby.³² MPS v roku 1921 v rámci administratívneho oddelenia V. vytvorilo administratívno-revízne (adm.rev.) oddelenie, do ktorého kompetencie patrili aj záležitosti informačnej služby.³³ Vo všeobecnosti bolo toto oddelenie považované za centrum všetkých funkcií štátnej správy na území Slovenska.³⁴ Oddelenie kvôli prípadným mimoriadnym udalostiam fungovalo nepretržite cez deň aj v noci.³⁵ Od roku 1925 pôsobilo samostatne v rámci administratívneho referátu MPS.³⁶

Ako bolo už uvedené, po nahradení župného zriadenia krajinským, bolo MPS a župné úrady zrušené.³⁷ Záležitosti týkajúce sa informačnej služby prevzalo Oddelenie MV ČSR v Bratislave. To požadovalo, aby prednostovia úradov pri výkone informačnej služby nerozlišovali medzi úradnými a súkromnými informáciami tam, kde išlo o štátny záujem alebo verejný záujem. Preto ich povinnosťou malo byť, aby získavali informácie súkromným alebo iným dôverným spôsobom tam, kde by bolo úradné šetrenie nemožné, nepostačujúce alebo zdĺhavé. Na základe získaných informácií mali podľa potreby preventívne zakročiť. Trestne stíhať sa mala každá činnosť, ktorá by ohrozovalo bezpečnosť štátu a jeho obyvateľstva. Tam, kde bolo nutné zakročiť a bolo to mimo ich pôsobnosti, mali o tom upovedomiť príslušný kompetentný úrad. O všetkých zistených záležitostiach mali podávať dôslednú správu. V správe mali uvádzať, aké opatrenia už vykonali, a aké opatrenia by bolo potrebné vykonať zo strany nadriadených alebo iných úradov.

V dôsledku svetovej hospodárskej krízy narastali záležitosti štátnej bezpečnosti, ktoré súviseli najmä so zhoršenou hospodárskou a sociálnou situáciou obyvateľstva. Preto primárne mali okresné úrady získavať informácie o nezamestnanosti, chudobe a pomeroch na pracovnom trhu v jednotlivých obciach svojho okresu. Mali byť v užšom styku s významnými predstaviteľmi zamestnávateľov a zamestnancov v danom okrese. Taktiež vykonávať sociálne opatrenia, ktoré by zmierňovali chudobu a nezamestnanosť v ich okrese. Ak to situácia dovoľovala, mali odstraňovať všetky nedostatky vo vlastnej pôsobnosti. V prípade, že to bolo mimo ich kompetencií, mali podať písomný návrh na úrad, ktorý to mal vo svojej pôsobnosti. Okresnému náčelníkovi pri zabezpečovaní plnenia uvedených úloh malo pomáhať aj četníctvo a notári.³⁸ Nariadené to bolo predovšetkým z dôvodu, že četníctvo ako podriadený orgán okresného úradu v rámci svojej služby neustále pozorovalo všetky javy a udalosti. Zvláštnu pozornosť venovalo aj správaniu sa robotníkov, ich schôdzam, dohodám a všetkým činnostiam, ktoré by mohli svojou povahou viesť k ohrozeniu verejného pokoja a poriadku. Zisťovalo príčiny týkajúce sa nespokojnosti robotníkov,

³² Výnos MPS č. 9333 adm. rev. zo dňa 31. októbra 1921.

³³ Slovenský národný archív Bratislava (ďalej len SNA BA), fond Ministra s plnou mocou pre správu Slovenska (ďalej len f. MPS), inv. č. 703, k. 402, sign. 8720/1921 prez. Nariadenie MPS č. 3114/1921 odd. adm. V. zo dňa 9. apríla 1921 Organizácia a rozvrh agendy MPS.

³⁴ ŠA BB – prac. Kremnica, f. OÚ NB, inv. č. 296, k 2, sign. 978/1925 prez. Nariadenie Župného úradu vo Zvolene (ďalej len ŽÚ ZV) č. 7228/1925 adm. rev. zo dňa 30. septembra 1925 Organizácia informačnej služby pre Slovensko.

³⁵ SNA BA, f. MPS, inv. č. 703, k. 402, sign. 22385/1921 prez. Nariadenie MPS č. 30060/1921 prez.adm. zo dňa 31. októbra 1921 Permanentná služba u politických úradov.

³⁶ SNA BA, f. MPS, inv. č. 703, k. 402. Nariadenie MPS č. 21000/1925 prez.adm. zo dňa 12. septembra 1925 Rozvrh agendy administratívneho referátu MPS.

³⁷ Z. č. 125/1927 Sb. z. a n. zo dňa 14. júla 1927 o organizácii politickej správy.

³⁸ ŠA BB – prac. Kremnica, f. OÚ NB, inv. č. 309, k. 9, sign. 37/I/1932 prez. Výnos prezidia KÚ BA č. 1/14500/1932 prez. zo dňa 5. decembra 1932, Informačná služba-zdokonalenie.

zastavenia výroby a prepúšťania v podnikoch.³⁹ Taktiež okresný četnícky veliteľ mal povinnosť dostaviť sa každý deň ku sídlu príslušného okresného úradu, aby prijímal služobné príkazy a informoval o plnení uložených úloh. Ak zistil mimoriadne dôležité informácie, informoval prednostu okresného úradu okamžite.⁴⁰ Čo sa týka obvodných a obecných notárov, tí vždy obhajovali verejný záujem a potláčali všetko, čo bolo v jeho neprospech alebo narušovalo riadny chod verejnej správy. Zároveň pri úradnom alebo súkromnom styku prichádzali do kontaktu aj s informáciami, ktoré boli dôležité z hľadiska bezpečnosti štátu. Samozrejme, o všetkých zisteniach mali okamžite informovať prednostu okresného úradu.⁴¹ V neposlednom rade četníctvo a notári dôverne spolupracovali s ostatnými štátnymi a verejnými orgánmi v okrese. Napríklad s orgánmi železničnej, poštovej, finančnej a školskej správy. Okresné úrady zase úzko spolupracovali s miestnymi a štátnymi úradmi, zastupiteľstvami a súdmi.

Okresný úrad mal mať zriadený systém dôverníkov, ktorý mal byť tvorený z radov vážených občanov v okrese (učiteľov, živnostníkov apod.). Dôverníci mali informovať okresného náčelníka o veciach, ktoré občania utajovali pred bezpečnostnými orgánmi, keďže mali obavu o svoju existenciu. Boli to informácie najmä typu „verejného tajomstva“. Týmto spôsobom mali možnosť získavať hodnotné informácie o činnosti osôb, ktoré mali významné postavenie v okrese a boli podozrivé z činnosti proti bezpečnosti štátu.

Okresný náčelník musel všetky získané informácie overovať a vyhodnocovať z hľadiska významu, či patria do kategórie informačnej alebo bezpečnostnej služby. Čiže, či sa týkali bezpečnosti štátu alebo verejného poriadku a verejnej bezpečnosti. Dôležité informácie mal nahlasovať okamžite nadriadeným orgánom telefonicky alebo telegraficky. Písomné správy zase zasielať s využitím najrýchlejších poštových alebo vlakových spojov. Správy mali obsahovať detailné informácie o danom prípade, jeho stanovisko a popis činnosti, ktorú vykonal. Nemohli byť iba odpisom správ od podriadených orgánov.⁴²

K získavaniu informácií mali byť využívané aj služobné cesty odborných úradníkov okresného úradu (lekári, zverolekári, technici, atď.). Spôsobené to bolo v dôsledku úsporných opatrení vo verejnej správe, ktoré obmedzovali vykonávanie služobných ciest právnych politických úradníkov. Odborní úradníci boli povinní pozorovať politické, hospodárske a sociálne pomery obyvateľstva. Taktiež si mali všímať aj také udalosti, o ktoré mal záujem príslušný politický úrad vo svojej pôsobnosti. Všetky zistené poznatky mali hlásiť prednostovi politického úradu.⁴³

Zasielanie situačných správ

Okresný úrad v Novej Bani zasielal pravidelnú mesačnú situačnú správu Župnému úradu vo Zvolene do druhého dňa v každom mesiaci roka. Pre vypísanie situačnej správy dokonca obdržal formulár od prednostu župného úradu. Správa sa delila na časť politickú (označovanú ako „A“) a administratívnu (označovanú ako „B“).

³⁹ ERHART, Josef. Rukověť četníctva. Nový Bydžov 1932, s. 470.

⁴⁰ ERHART, Josef. Rukověť četníctva ..., s. 430.

⁴¹ ŠA BB – prac. Kremnica, f. OÚ NB, inv. č. 299, k. 5, sign. 418/1928 prez. Výnos Odd. MV BA č. 16.200/1928 prez. zo dňa 13. apríla 1928, Informačná služba štátne-bezpečnostných úradov.

⁴² ŠA BB – prac. Kremnica, f. OÚ NB, inv. č. 309, k. 9, sign. 37/I/1932 prez. Výnos prezídia KÚ BA č. 1/14500/1932 prez. zo dňa 5. decembra 1932, Informačná služba – zdokonalenie.

⁴³ SNA BA, fond Krajinského úradu v Bratislave (ďalej len f. KÚ BA), inv. č. 178, k. 62, sig. P II. Výnos prezídia KÚ BA č. 1/15.233/1933 prez. zo dňa 20. februára 1933 Informačná služba-zdokonalenie.

Politická časť sa zaoberala činnosťou politických strán, vzájomným pomerom jednotlivých národností, vzťahom Čechov a Slovákov a vplyvom zahraničia na domácu politiku. Venovala sa aj tlači, ktorú nevydávali politické strany. Pri činnosti politických strán bola pozornosť zameraná na ich programovú a verejnú činnosť ako stanovy, schôdze a zhromaždenia. Ďalej na organizačnú a agitačnú činnosť politických strán. Teda spôsoby organizovania, hlavných predstaviteľov, na ktorú časť spoločnosti sa agitácia sústreďovala, v ktorých mestách a obciach pôsobila a pod. Popisovala aj výchovnú činnosť (prednášky, diskusie a pod.) a publicistickú činnosť (druh tlače, periodicitu tlače, lokality distribúcie tlače). V závere sa zaoberala vzájomným vzťahom jednotlivých národností (maďarskej, nemeckej, poľskej a židovskej) a správaním sa ich obyvateľov voči Slovákom a Čechom.

Administratívna časť popisovala stav, počet a úroveň vzdelania úradníkov okresného úradu. Informovala o ich mzdovom a sociálnom zabezpečení. Venovala sa aj agende zasadnutí okresného výboru. Informovala o záležitostiach verejnej bezpečnosti, ktoré sa týkali trestnej činnosti a živelných pohrôm (požiare, povodne atď.).⁴⁴

Okresný náčelník okresného úradu v Novej Bani vo svojej situačnej správe za mesiac marec 1925 k programovej a verejnej činnosti politických strán uvádzal, že strana čs. soc. demokracie usporiadala vo Vyhniach ľudové zhromaždenie na tému „Hospodárska a politická situácia“, pričom rečnil sekretár strany. Pri organizačnej a agitačnej činnosti politických strán uviedol, že v okrese mala najsilnejšiu organizáciu Slovenská ľudová strana. Tá dokonca zriadila tzv. poriadateľstvo k zhromaždeniam, ktorého úlohou bolo udržiavanie poriadku na verejných zhromaždeniach. Pre stranu horlivo pracovali kňazi. Menší úspech mala strana rep. maloroľníkov, čs. soc. demokracia a komunisti. Ohľadom vzájomného pomeru jednotlivých národností uviedol, že v okrese neexistovala maďarská menšina. Nemecká menšina sa nesprávala agresívne. Vzájomný vzťah medzi Čechmi a Slovákmí bol obstojný, i keď v malej časti okresu bol naštrbovaný štvanicami nepriaznivých živlov. Vplyv zahraničia na politický pohyb nebol pozorovaný. V administratívnej časti uviedol, ktorými úradnými funkciami úrad disponoval a v akom počte. Pritom sa pošťazoval, že na 34-tisíc obyvateľov okresu bol nízky počet zamestnancov úradu. V tejto súvislosti úradníci museli pracovať aj mimo pracovných hodín, aby si včas plnili svoje povinnosti. Vzdelanie úradníkov bolo primerané. Notári mali dostatok pracovných síl a pracovali veľmi usilovne. V ďalšej časti načrtnul, že existenčné pomery úradníkov boli neznesiteľné. Úradníci boli zadlžení a zúfali zo stále narastajúcich cien potravín. Z hľadiska verejnej bezpečnosti sa nevyskytol žiadny mimoriadny prípad. V časti záležitosti verejnej bezpečnosti uviedol požiar, ktorý sa stal v neobývanom dome v Žarnovici. Požiar zničil celý krov. Škoda bola 2500 korún, ktorá bola čiastočne hradená z poisťnej sumy. V závere správy zosumarizoval počty zločinov, priestupkov a poškodení zdravia i majetku.⁴⁵

Okresné úrady mali trvale pozorovať nálady a zmýšľanie obyvateľstva. Zaoberať sa mali najmä udalosťami, ktoré svojim charakterom zasahovali do života obyvateľov po stránke politickej, hospodárskej a sociálnej. Z tohto dôvodu si mali zaobstarávať všestranné informácie o potrebách, žiadostiach a sťažnostiach obyvateľstva. Vyhýbať sa pritom mali zovšeobecňovaniu na základe jednostranných alebo ojedinelých informácií. V prípade, že

⁴⁴ ŠA BB – prac. Kremnica, f. OÚ NB, inv. č. 301, k. 8, sign. 686/1930 prez. Výnos ŽÚ ZV č. 1002/1923 prez. zo dňa 16. februára 1923 Pravidelná mesačná situačná správa.

⁴⁵ ŠA BB – prac. Kremnica, f. OÚ NB, inv. č. 301, k. 8, sign. 686/1930 prez. Správa OÚ NB č. 251/1923 prez. zo dňa 31. marca 1925 Pravidelná situačná správa z okresu Nová Baňa za mesiac marec 1925.

zistili niečo opodstatnené, mali to riešiť vo svojej kompetencii. Pokiaľ bolo riešenie zistenej záležitosti v kompetencii nadriadených úradov alebo úradov z iných rezortov, tak ich o tom mali informovať v dôkladne vypracovanej správe.⁴⁶

V roku 1925 sa zmenil interval podávania situačných správ pre všetky politické úrady z mesačných na štvrťročné.⁴⁷ Štvrťročné situačné správy obsahovali oproti mesačným situačným správam v politickej časti presný počet schôdzí politických strán, informácie o mieste konania, dátume, programe, rečníkoch a počte zúčastnených osôb. V administratívnej časti počty jednotlivých druhov spáchaných trestných činov. Administratívna časť sa po novom zaoberala aj nezamestnanosťou, stavom pracovného trhu ako aj sociálnym a hospodárskym pomerom. Po obsahovej stránke mala vystihovať skutočnú situáciu v spoločnosti za predchádzajúci štvrťrok, preto bolo prísne zakázané odpisovať informácie zo starších správ.⁴⁸ Zakázané bolo aj preposielať získaný materiál (letáky, časopisy, výstrižky, listy a pod.) bez toho, aby sa príslušný okresný úrad nevyjadril k zisteným záležitostiam a neupriamil pozornosť na dôležité časti. Materiál mohol byť pripojený iba vtedy, ak mal svojim charakterom poslúžiť k lepšiemu pochopeniu zistenej záležitosti.⁴⁹

Interval zasielania situačných správ sa menil aj v priebehu nasledujúcich rokov. Od februára 1926 mali okresné úrady zasielať správy MPS len v prípadoch, ak išlo o záležitosti ohrozujúce bezpečnosť štátu, vyžadujúce bezprostredný zásah MPS alebo boli vyžiadané samotným MPS.⁵⁰ V roku 1927 sa zmenil interval posielania situačných správ zo štvrťročného na polročný, pričom obsah a forma sa nezmenili.⁵¹ K úplnému zrušeniu predkladania situačných správ prišlo v roku 1930. V tom období mali okresné úrady informovať Krajinský úrad v Bratislave iba vtedy, ak si vzniknuté udalosti alebo javy vyžadovali pozornosť alebo ďalšie opatrenia.⁵² Prípadne, ak išlo o závažné udalosti, ktoré by mohli mať dosah na verejný poriadok, verejnú bezpečnosť, bezpečnosť štátu alebo by mohli svojim charakterom vrhnúť zlý obraz na vnútornú situáciu v ČSR.⁵³

Sledovanie tlače z hľadiska štátnej bezpečnosti

Výnos o organizácii informačnej služby uvádzal, že iba ten politický a policajný úradník má prehľad o situácii v štáte, ktorý si všíma tlač. Preto zamestnanci okresných úradov mali povinnosť získavať nové poznatky aj čítaním miestnych, domácich a zahraničných časopisov.⁵⁴

⁴⁶ ŠA BB – prac. Kremnica, f. OÚ NB, inv. č. 296, k. 2, sign. 252/1925 prez. Výnos MPS č. 1000/1925 adm. rev. zo dňa 16. februára 1925 Informačná služba-doplnok.

⁴⁷ ŠA BB – prac. Kremnica, f. OÚ NB, inv. č. 296, k. 2, sign. 524/1925 prez. Nariadenie ŽÚ ZV č. 3802/1925 prez. zo dňa 15. mája 1925 Pravidelné mesačné správy.

⁴⁸ ŠA BB – prac. Kremnica, f. OÚ NB, inv. č. 301, k. 8, sign. 686/1930 prez. Nariadenie ŽÚ ZV č. 1203/1926 prez. zo dňa 27. augusta 1926 Situačná správa zo župy XVIII.

⁴⁹ ŠA BB – prac. Kremnica, f. OÚ NB, inv. č. 296, k. 2, sign. 524/1925 prez. Nariadenie ŽÚ ZV č. 3802/1925 prez. zo dňa 15. mája 1925 Pravidelné mesačné správy.

⁵⁰ ŠA BB – prac. Kremnica, f. OÚ NB, inv. č. 302, k. 8, sign. 285/1931 prez. Výnos MPS č. 1446/1926 adm. rev. zo dňa 20. februára 1926 Predkladanie správ MPS a MV v záležitostiach štátno-bezpečnostných.

⁵¹ ŠA BB – prac. Kremnica, f. OÚ NB, inv. č. 301, k. 8, sign. 686/1930 prez. Nariadenie ŽÚ ZV č. 2656/1927 prez. zo dňa 17. júna 1927 Pravidelné polročné správy.

⁵² ŠA BB – prac. Kremnica, f. OÚ NB, inv. č. 301, k. 8, sign. 686/1930 prez. Nariadenie prezídia KÚ BA č. 41058/1930 prez. zo dňa 7. augusta 1930 Pravidelné polročné situačné správy – predkladanie.

⁵³ ŠA BB – prac. Kremnica, f. OÚ NB, inv. č. 308, k. 9, sign. 66/H/1932 prez. Nariadenie prezídia MV ČSR v Prahe č. 17.645/1932 prez. zo dňa 4. novembra 1932 Informovanie MV ČSR o aktuálnych udalostiach.

⁵⁴ Výnos MPS č. 9333 adm. rev. zo dňa 31. októbra 1921.

Z hľadiska kontroly obsahu a distribúcie tlače platilo na území Slovenska ešte nariadenie uhorského ministerstva spravodlivosti o preventívnej cenzúre.⁵⁵ Preto MPS vydalo nariadenie, ktoré upresňovalo v tejto súvislosti činnosť politických úradov. Na základe neho mal určený úradník alebo viacerí úradníci okresného úradu čítať všetku tlač, ktorá vychádzala v správnom obvode úradu. V prípade, že v nej našli informácie, ktoré sa týkali záležitostí informačnej služby, mali o tom vypracovať správu. V zásade išlo predovšetkým o rôzne miestne udalosti a činnosť politických organizácií. Z obsahu článkov mali spracovať stručný výťah. V prípade, že bol článok obsahovo rozsiahly a nebolo možné podať výstižný výťah, mohli ho vystrihnúť a nalepiť na formulár v prílohe správy.

Domáca tlač podliehala kontrole a bola voči zahraničnej tlači v určitej nevýhode. Tento nesúlad v prístupe sa vyskytoval aj v prípadoch, keď domáca tlač prevzala článok zo zahraničnej tlače. Kým domáca tlač bola skonfiškovaná, zahraničná tlač mohla byť naďalej rozširovaná. Preto bolo nariadené, aby preskúmanie obsahu zahraničnej tlače vykonávalo Policajné riaditeľstvo (ďalej len PR) v Prahe. Aplikáciou spomínaného nariadenia chceli zamedziť nezrovnalostiam v posudzovaní obsahu tlače. V prípade nájdenia nezrovnalostí v skúmanej tlači malo PR v Prahe navrhnúť jeho konfiškáciu štátnemu zastupiteľstvu. Išlo zväčša o viedenskú, ríšsko-nemeckú a maďarskú tlač. Na základe tejto zmeny mohli okresné úrady konať v prípadoch, ak zistili skutkovú podstatu trestného činu v zahraničnej tlači rozširovanú v ich obvode. Pri zachytení takejto tlače museli najprv skontrolovať v úradných novinách, či už nebol vydaný zákaz jej rozširovania. Ak nebol vydaný, mali odoslať jeden exemplár spolu s oznámením o jeho rozširovaní PR v Prahe. To následne zaslalo MPS návrh na zabavenie príslušnej zahraničnej tlače. MPS potom o tom upovedomovalo všetky podriadené úrady. V nevyhnutných prípadoch sa správa kvôli promptnému zásahu oznamovala telefonicky alebo telegraficky. Vo výnimočných prípadoch mohol župný úrad vo svojom obvode nariadiť zabavenie tlače. Konať mohol v dvoch prípadoch. Ak hrozilo nebezpečenstvo z omeškania a tlač nepochybne obsahovala skutkovú podstatu trestného činu. Napríklad pri zachytení hromadnej zásielky časopisov a letákov na pohraničnej stanici, kde situácia vyžadovala okamžitú reakciu. Alebo v prípade, že zahraničná tlač vychádzala v pohraničnom pásme v zahraničí a bola rozširovaná poštou alebo kolportérmi v pohraničí ČSR. V oboch prípadoch malo byť ihneď, ako to bolo možné, informované PR v Prahe. To malo zariadiť všetko potrebné v tom zmysle, ako keby nariadenie pre zabavenie tlače vydalo ono samé.⁵⁶

Okresné úrady praxou zistili, že zahraničná tlač so škodlivým obsahom bola pravidelne hromadne zasielaná do inej ako pohraničnej oblasti ČSR, aby odtiaľ bola ďalej rozosielaná do tej časti ČSR, pre ktorú bola podľa svojho obsahu určená. Ten jav mal za následok, že dotyčné úrady nemali dostatok úradníkov, ktorí by ovládali cudzí jazyk a vedeli odborne posúdiť obsah zahraničnej tlače. Z tohto dôvodu nebola zahraničná tlač vôbec posudzovaná alebo jej posudzovanie bolo odďaľované. Preto bolo nariadené, aby zahraničná tlač v maďarskom jazyku bola zasielaná PR v Bratislave, v rumunskom jazyku PR v Užhorode a v iných jazykoch PR v Prahe. Na základe tohto nariadenia, mohol ktorýkoľvek politický alebo verejný úrad (colný, železničný, poštový atď.) zaslať jeden exemplár zachytenej zahraničnej tlače na uvedené PR. Tie buď uznali zabavenie za odôvodnené a zabezpečili

⁵⁵ Nariadenie uhorského ministerstva spravodlivosti č. 12001/1914 o preventívnej cenzúre, uverejnené vo Vestníku uhorského ministerstva spravodlivosti roč. XXIII. s. 314.

⁵⁶ Výnos MPS č. 9333 adm. rev. zo dňa 31. októbra 1921.

prostredníctvom štátneho zastupiteľstva, kde bola tlač zachytená, potvrdenie o zabavení súdom, alebo vrátili zaslaný exemplár s poznámkou, že bol prečítaný a nebola zistená škodlivosť.

Zoznam zakázanej zahraničnej periodickej tlače bol uverejňovaný v „Úředním listě republiky Československé“.⁵⁷ Preto okresné úrady povinne odoberali spomínané úradné listy a samostatne si zoznam aktualizovali. Pre sledovanie zákazov a dopĺňanie uvedeného zoznamu mali okresné úrady určeného jedného úradníka, ktorý za to zodpovedal.⁵⁸ Bolo to aj z dôvodu, že Krajský úrad v Bratislave prestal zasielať obežníky v danej veci a pri obhliadkach okresných úradov kontroloval vedenie zoznamov zakázanej zahraničnej tlače.⁵⁹

Na základe dohody medzi MV ČSR a Ministerstvom zahraničných vecí ČSR bolo povolené vojenským úradom a útvarom dopravovať poštou zahraničnú tlač, ktorej bolo v zmysle vtedajších zákonov⁶⁰ odobraté právo dopravy poštou a rozširovania. Preto zahraničná tlač pre vojenské účely bola zaopatrená zvláštnou známkou od Cudzozemskej poštovej správy, aby politické a policajné úrady nenarúšali jej poštovú dopravu.⁶¹

Evidencia osôb dôležitých pre štátnu bezpečnosť

Okresné úrady mali o každom významnom cudzincovi (novinárovi, štátnom úradníkovi a pod.) prichádzajúcom do ich obvodu podávať zvláštnu správu. Pozornosť mala byť venovaná hlavne osobám z tých štátov, ktoré nemali priateľský vzťah k ČSR. Ak úrad uznal za potrebné sledovať činnosť týchto osôb, musel to uviesť v správe. Dôraz mal byť kladený na správanie sa dotyčného a jeho osobné kontakty počas celej doby pobytu.⁶²

K dôležitým osobám z hľadiska bezpečnosti štátu patrili aj zbehovia. Tí pochádzali predovšetkým z krajín, ktoré susedili s ČSR. Nie všetky mali priateľský vzťah k ČSR. Zbehovia, ktorí neboli pod kontrolou a boli nezamestnaní, buď žobrali alebo páchali trestnú činnosť. Často sa však stávali prípady, keď maďarskí zbehovia po návrate do svojej vlasti boli znova zaradení k svojmu bývalému vojenskému útvaru. Neboli pritom potrestaní za dezerciu. Vyšetrovaním bolo zistené, že na územie ČSR boli vysielaní z dôvodu výzvednej činnosti. Po splnení zadanej úlohy sa nechali vykázať naspäť do Maďarska.⁶³ Vzhľadom na to boli stanovené postupy ako zaobchádzať so zbehmi, aby bola zabezpečená bezpečnosť štátu. Zbehovia, ktorí sa dobrovoľne prihlásili alebo boli zadržaní, boli odovzdávaní najbližšej

⁵⁷ Úřední listy republiky Československé vychádzali na základe Z. č. 4/1920 Zb. z. a n. zo dňa 30. decembra 1919, čím nahrádzali Pražské noviny, ktoré vychádzali podľa vyhlášky č. 58/1919 Zb. z. a n. zo dňa 23. januára 1919.

⁵⁸ § 1 odst. 2 Vládneho nariadenia č. 72/1933 Zb. z. a n. zo dňa 28. apríla 1933, ktorým sa zakazovalo dopravovať do ČSR niektorú zahraničnú periodickú tlač. Zoznam bol aktualizovaný ku 30. aprílu 1933 a bol uverejnený v „Úředním listě republiky Československé“ č. 108 zo dňa 9. mája 1933.

⁵⁹ ŠA BB – prac. Kremnica, f. OÚ NB, inv. č. 324, k. 11, sign. 709/1934 prez. Výnos prezídia KÚ BA č. 27.029/1934 prez. zo dňa 4. júna 1934 Zákaz dopravy do ČSR niektorých cudzozemských periodických tlačív – evidencia.

⁶⁰ Z. č. 126 Zb. z. a n. z dňa 10. júla 1933, prípadne Z. č. 140 Zb. z. a n. zo dňa 10. júla 1934 alebo Z. č. 201 Zb. z. a n. zo dňa 25. októbra 1933.

⁶¹ ŠA BB – prac. Kremnica, f. OÚ NB, inv. č. 324, k. 11, sign. 1178/1934 prez. Nariadenie prezídia KÚ BA č. 51.157/34 prez. zo dňa 3. novembra 1934 Cudzozemské noviny a iné tlačivá, ktorým bola odňatá doprava, ktoré majú v záhlaví na titulnom liste skobový kríž, povolenie dopravy vojenským úradom a útvarom.

⁶² Výnos MPS č. 9333 adm. rev. zo dňa 31. októbra 1921.

⁶³ SNA BA, f. KÚ BA, inv. č. 364, k. 577, sig. č. P IV. -zbeh. Nariadenie prezídia KÚ BA č. 6700/1929 prez. zo dňa 19. februára 1929 Zbehovia cudzích štátov-postup.

četníckej stanici. Tá vykonávala vypočúvanie a zistené informácie zaznamenávala do protokolu z výsluchu. Odpis protokolu z výsluchu odosiela príslušnému spravodajskému dôstojníkovi, Zemskému četníckemu veliteľstvu pre Slovensko a prezídiu PR v Bratislave i v Košiciach. Následne vypracovávala trestné oznámenie pre priestupok z neoprávneného prekročenia hraníc ČSR.⁶⁴ V prípade, že bolo podozrenie zo spáchania aj iných trestných činov, vypracovávala aj iné trestné oznámenia. Potom previezli zbeha na okresné četnícke veliteľstvo, ktoré vykonalo daktyloskopiu a fotografovanie.

Následne dal okresný úrad zbeha vyšetriť úradným lekárom, aby zistil, či netrpí nejakou pohlavnou alebo inou nákazlivou chorobou. Na základe trestného oznámenia zaviedol proti nemu priestupkové konanie, ktorého výsledkom bola väzba, keďže peňažnú pokutu nebolo možné vymáhať. Príslušný spravodajský dôstojník mal právomoc vypočúvať zbeha počas celej doby jeho väzby. Vyplývalo to z toho, že neskôr mal povinnosť spracovať vyjadrenie, kde uvádzal odporúčanie alebo zamietnutie prepustenia zbeha na slobodu. Prednosta okresného úradu po kladnom vyjadrení príslušného spravodajského dôstojníka bol povinný požiadať o vyjadrenie aj príslušnú spravodajskú odbočku zriadenú pri prezídiu PR v Bratislave alebo v Košiciach. Vo všeobecnosti boli vyjadrenia uvedených úradov kladné, pokiaľ zbeh nebol podozrivý z vyzvedačstva alebo nemal nákazlivú chorobu. Ak spĺňal tieto podmienky, musel podpísať protokol, v ktorom určil miesto svojho pobytu a spôsob obživy. Taktiež sa zaväzoval, že ohlási svoj príchod príslušnej četníckej stanici a neopustí určené miesto bez súhlasu príslušného okresného úradu. V prípade porušenia ktorejkoľvek z uvádzaných podmienok, mohol byť vypovedaný z ČSR. Z bezpečnostných dôvodov sa v protokole uvádzali okresy a mestá, kde nemohol byť pobyt povolený. Aby nemohol nikoho zo zahraničia kontaktovať, vylúčené boli všetky kúpeľné mestá, keďže tam chodila najmä zahraničná klientela.

Četnícka stanica, v ktorej obvode mal pobývať prepustený zbeh, mala za povinnosť ho nenápadne sledovať a priebežne podávať správy okresnému četníckemu veliteľstvu, ktoré následne informovalo príslušný okresný úrad. Informovať mala o jeho politickej a národnostnej príslušnosti, mravnom správaní a spoľahlivosti osôb, s ktorými bol v kontakte. Okresný úrad bol povinný viesť evidenciu o zbehoch vo svojom obvode. Evidencia mala obsahovať okrem základných osobných údajov, meno posádky odkiaľ zbehol, dôvod dezercie, kedy a kde sa prihlásil alebo bol zadržaný a krátky opis úradných úkonov počas jeho pobytu. Výpis z tejto evidencie mali okresné úrady zasielať na príslušné PR za obdobie každého polroka.⁶⁵

Iredenta a protištátna činnosť

Vlády susedných štátov ČSR, ale najmä maďarskej a nemeckej, vykonávali na území ČSR iredentu prostredníctvom agentov, spolkov a tlače. Ich snahou bolo kontaktovať domáce obyvateľstvo, ktoré bolo zmýšľaním proti ČSR. Preto sa okresné úrady v rámci výkonu informačnej služby venovali aj tejto oblasti. Pre protištátnu činnosť mali zavedenú zvlášť evidenciu. Tú predkladali k nahliadnutiu nadriadenému úradu dvakrát do roka.⁶⁶ Podľa

⁶⁴ §2 a 12 Z. č. 55/1928 Zb z. a n. zo dňa 29. marca 1928 o cestovných pasoch.

⁶⁵ ŠA BB – prac. Kremnica, f. OÚ NB, inv. č. 301, k. 7, sign. 8/1930 prez. Inštrukcia o postupe so zbehmi cudzích štátov.

⁶⁶ ŠA BB – prac. Kremnica, f. OÚ NB, inv. č. 296, k. 2, sign. 90/1925 prez. Nariadenie ŽÚ ZV č. 8108/1924 prez. zo dňa 8. januára 1925 sledovanie protištátnej agitácie na Slovensku.

nariadenia Ministerstva spravodlivosti ČSR museli v evidencii uvádzať, či išlo o protištátnu činnosť voči národnostiam, triedam spoločnosti alebo proti brannej moci štátu.⁶⁷

Napríklad Župný úrad vo Zvolene vo svojom obežníku z apríla 1925 informoval okresné úrady o tom, že boli zadržaní maďarskí agenti, ktorí zbierali podklady pre Zlatú knihu maďarského národa. Na území Slovenska vyhľadávali príslušníkov bývalej uhorskej armády, ktorí boli vyznamenaní vo svetovej vojne minimálne striebornou medailou. Ich podobizne a hrdinské činy chceli následne uverejňovať v spomínanej knihe. Prednostovia úradov mali pri zistení podobnej činnosti zakročiť a ihneď informovať župný úrad.⁶⁸

V ďalšej správe župný úrad obežníkom informoval o príchode agentov Maďarského zväzu za účelom propagandy za obnovenie starého Maďarska. Predávať mali obrazy znázorňujúce utláčanie maďarského národa novovytvorenými okolitými štátmi, pričom maďarské rytierstvo na čele so sv. Štefanom a Ladislavom bolo znázorňované ako mu prichádza na pomoc. Taktiež mali vykonávať zbierku na Zlatú knihu maďarského národa.⁶⁹

Župný úrad vo Zvolene preveroval aj prípady iredenty vykonávanej prostredníctvom spolkov. Na požiadanie MPS mal preveriť osobu bývalého záložného dôstojníka pochádzajúceho z Lučenca, ktorý sa presťahoval do Budapešti a bol zakladateľom iredentistického spolku „Turul Egyesü“. Cieľom spolku bolo šíriť iredentistické myšlienky na území Slovenska a správy o bezpráví páchanom Čechmi na Slovensku. Z tohto dôvodu bol každý člen spolku povinný vykonať aspoň jednu cestu do ČSR a tam pôsobiť v intenciách cieľov spolku. Členmi spolku mali byť bývalí dôstojníci a záložní dôstojníci.⁷⁰

V tejto súvislosti vykonávali okresné úrady občasné razie, tzv. všeobecné prehliadky podozrivých osôb a cudzincov. Zámerom bolo zaistiť podozrivé osoby a cudzincov, ktorí sa neoprávnene zdržovali na území ČSR s cieľom vykonávania podvratnej alebo inej protištátnej činnosti. Prehliadky vykonávali najmenej každý štvrtrok na základe rozkazu prezídia Krajského úradu v Bratislave. Deň konania bol až do poslednej chvíle utajovaný. Rozkaz bol vydávaný tesne pred vykonávaním prehliadky. Jej začiatok bol stanovený vždy od šiestej hodiny večer a trval neobmedzene až do splnenia všetkých úloh. Vykonávaná mohla byť iba za účasti četníctva alebo polície. Podľa potreby boli prehľadávané všetky verejné priestranstvá, ubytovne, nevestince, hostince, kaviarne, vinárne, stanice a vlaky. Pravidlom bolo, že niekoľko dní po generálnej prehliadke nasledovala v tých istých miestach a priestoroch dodatočná prehliadka. Do desiatich dní od vykonania generálnej a dodatočnej prehliadky podával okresný úrad podrobnú správu Krajskému úradu v Bratislave. Dôležité zistenia počas prehliadky hlásil ihneď. Okresný úrad mohol aj samostatne vykonávať prehliadku viackrát za štvrtrok. Mal však povinnosť o tom upovedomiť Krajský úrad a susedné okresy.⁷¹

⁶⁷ Výnos Ministerstva spravodlivosti ČSR č. 33309/1924 zo dňa 31. júla 1924 sledovanie protištátnej agitácie na Slovenku.

⁶⁸ ŠA BB – prac. Kremnica, f. OÚ NB, inv. č. 296, k. 2, sign. 23/1925 prez. Nariadenie ŽÚ ZV č. 3474/1925 prez. zo dňa 28. apríla 1925 Zlatá kniha maďarského národa, iredentistická propaganda.

⁶⁹ ŠA BB – prac. Kremnica, f. OÚ NB, inv. č. 296, k. 2, sign. 23/1925 prez. Nariadenie ŽÚ ZV č. 4256/1925 prez. zo dňa 28. mája 1925 Zlatá kniha maďarského národa, iredentistická propaganda.

⁷⁰ SNA BA, f. KÚ BA, inv. č. 323, k. 358, sig. P IV. -spravodaj. Nariadenie MPS č. 9408/1925 adm. rev. zo dňa 14. septembra 1925 Maďarský spolok „Turul Egyesü“.

⁷¹ ŠA BB – prac. Kremnica, f. OÚ NB, inv. č. 302, k. 8, sign. 1132/1931 prez. Výnos prezídia KÚ BA č. 42.905/1931 prez. zo dňa 4. decembra 1931 Razie na Slovensku.

Evidencia politických strán

Okresné úrady mali nariadené venovať starostlivú pozornosť činnosti jednotlivých politických strán. Sústrediť sa mali predovšetkým na informácie o počte politických strán, celkovom počte ich členov, menách straníckych funkcionárov, činnosti strany, straníckej tlači a spôsoboch ako je šírená. Pozornosť mala byť venovaná aj činnosti odborových organizácií. Celý proces zisťovania mal byť vykonávaný dôverne. O každom takomto zvláštnom pozorovaní mala byť ihneď podávaná správa. Správy mali podávať aj pri zistení informácií o zahraničných politických stranách alebo zahraničných odborových organizáciách vo svojom obvode.⁷² Účelom bolo koncentrovať úsilie na tie politické smery, ktorých činnosť by mohla viesť k ohrozeniu celistvosti štátu alebo jeho demokraticko-republikánskej forme.⁷³

Napríklad Župný úrad vo Zvolene v roku 1925 pred voľbami do Národného zhromaždenia rozposlal okresným úradom obežník, v ktorom ich informoval, že MPS má záujem byť urýchlene informované o predvolebných akciách politických strán. Preto prednostom okresných úradov nariaďoval, aby mu predkladali správy tohto druhu. V záujme prehľadnosti mali predkladať správy o každej politickej strane osobitne.⁷⁴ Okresný náčelník v Novej Bani v odpovedi informoval prednostu Župného úradu vo Zvolene, že v okrese Nová Baňa obyvateľstvo vo väčšine podporuje Slovenskú ľudovú stranu, ktorá svojimi agitačnými cestami pochodila celý okres. Predvolebné zhromaždenia vykonáva aj strana čs. sociálnej demokracie a maloroľnícka strana. Komunistická strana taktiež konala zhromaždenia, ale nemala veľa prívržencov. Zároveň sa ospravedlnil, že posíla v jednej správe informácie o všetkých politických stranách. Na záver s úctou požiadal, či by v budúcnosti nebolo možné upustiť od zasielania správ tohto typu, keďže technické zabezpečenie volieb vyžaduje prácu navyiac a personálu je nedostatok.⁷⁵

Okresné úrady mali povinnosť zasielať informácie o komunistickom hnutí nadriadeného úradu a PR v Prahe. Zámerom bola snaha sústreďovať všetku spravodajskú agendu o komunistickom hnutí do jedného úradu, aby bol docielený rovnaký postup vo všetkých úradoch pri riešení záležitostí týkajúcich sa komunistického hnutia.⁷⁶ Týkalo sa to informácií o vnútornej agende, politických akciách, kontaktoch, pracovných metódach legálneho a ilegálneho aparátu komunistickej strany a jeho organizácii v ČSR. Pri kontaktoch bol dôraz kladený najmä na styky československej sekcie komunistickej strany so zahraničnými sekciami. PR v Prahe prijaté správy a zhabaný materiál skúmalo a spracovávalo posudky, ktoré zväčša slúžili ako podklady pre trestné oznámenie, stíhanie alebo administratívne zákroky.

Okresné úrady sústreďovali a zasielali informácie o robotníckom hnutí v jednotlivých oblastiach priemyselnej a hospodárskej výroby. Koncentrovali sa na politické rozvrstvenie, pracovné podmienky pri výrobe, mzdové podmienky a prípadné mzdové nepokoje.

⁷² Výnos MPS č. 9333 adm. rev. zo dňa 31. októbra 1921.

⁷³ ŠA BB – prac. Kremnica, f. OÚ NB, inv. č. 323, k. 10, sign. 212/1933 prez. Nariadenie prezídia KÚ BA č. 7419/1933 prez. zo dňa 18. februára 1933 Sledovanie činnosti politických smerov.

⁷⁴ ŠA BB – prac. Kremnica, f. OÚ NB, inv. č. 296, k. 2, sign. 1030/1925 prez. Nariadenie ŽÚ ZV č. 8092/1925 prez. zo dňa 20. októbra 1925 Sledovanie politických strán v dobe volieb do Národného zhromaždenia.

⁷⁵ ŠA BB – prac. Kremnica, f. OÚ NB, inv. č. 296, k. 2, sign. 1030/1925 prez. Správa OÚ NB č. 1030/1925 prez. zo dňa 30. októbra 1925 Sledovanie politických strán v dobe volieb do Národného zhromaždenia.

⁷⁶ Výnos MV ČSR č. 20.448/1932 prez. zo dňa 27. apríla 1933 Sústredenie spravodajskej služby o komunistickom hnutí u policajného riaditeľstva v Prahe.

Cieľom zberu informácií tohto druhu bolo zamedzovať prístupu agitátorov komunistickej strany k robotníkom. Informácie získavali vlastným pozorovaním, pri úradných zákrokoch a z dôverných zdrojov.⁷⁷

Záver

Okresný úrad medzivojnovej ČSR bol povinný vykonávať informačnú službu vo svojom správnom obvode. Jej cieľom bolo zabezpečiť bezpečnosť štátu a jeho obyvateľstva. Za jej riadenie a výkon zodpovedal samotný prednosta okresného úradu. Vykonával ju na základe dokumentu Zbierka normatívov administratívneho oddelenia časť II. a priebežne vychádzajúcich nariadení, ktoré ho dopĺňali a upravovali. Nariadenia v období župného zriadenia vydávalo MPS, počas krajinského zriadenia Oddelenie MV ČSR v Bratislave. Zbierka bola vydaná v roku 1921 a obsahovala organizáciu a spôsob výkonu informačnej služby.

Činnosť informačnej služby bola reakciou na zložitú povojnovú situáciu, ktorá vyžadovala konsolidáciu vnútorných pomerov a budovanie spoľahlivého bezpečnostného systému. Medzivojnová ČSR už od svojho vzniku musela permanentne bojovať za zachovanie svojej celistvosti a republikánsko-demokratického zriadenia. Hlavným dôvodom bola neochota susedných štátov akceptovať v geopolitickom priestore nový štátny útvar, ktorý sa rozliehal na území, ktoré im z časti patrilo v období pred prvou svetovou vojnou. Ďalším dôležitým aspektom boli národnostné menšiny, ktoré tvorili pomerne veľkú časť obyvateľstva ČSR, pričom otázka ich lojality k ČSR vyvolávala logicky určitú pochybnosť.

Z hľadiska predmetu výskumu predstavovali významný písomný prameň práve nariadenia Župného úradu vo Zvolene, MPS a Krajinského úradu v Bratislave. Boli to všeobecne záväzné právne predpisy. Ich účelom bolo predchádzať vzniku udalostí, ktoré mohli svojim charakterom ohrozovať bezpečnosť štátu a jeho obyvateľstva. V prípade vzniku nežiadúcej udalosti išlo o rozhodnutia nadriadených úradov, ktoré mali promptne koordinovať činnosť podriadených úradov. V základnom princípe išlo o predchádzanie alebo riešenie záležitostí informačnej služby prostredníctvom centrálného riadenia. MPS malo k tomu vytvorené administratívno-revízne oddelenie a župný úrad zvláštneho referenta pre záležitosti bezpečnosti štátu. Obsah správ bol dôverný a všetky záležitosti tejto agendy museli byť vedené výhradne v prezidiálnom protokole, ktorý bol utajovaný.

Prednosta okresného úradu bol povinný zasielať v rámci výkonu informačnej služby pravidelné mesačné situačné správy. Intenzita i obsahová náplň týchto správ bola priebežne niekoľko krát upravovaná na základe požiadaviek župného úradu. Zmeny reagovali na vývoj politickej, hospodárskej a sociálnej situácie spoločnosti. Vplyvom reformy verejnej správy a rozvoja bezpečnostných zložiek ČSR sa priebežne menili aj povinnosti okresných úradov v oblasti sledovania tlače z hľadiska štátnej bezpečnosti, evidencie osôb dôležitých pre štátnu bezpečnosť, iredenty, protištátnej činnosti a evidencie politických strán. Účelom bolo flexibilne reagovať na činnosť zahraničných štátov, ktorej cieľom bolo destabilizovať domácu politickú a hospodársku situáciu prostredníctvom politických strán, spolkov, organizácií, vysielaných príslušníkov spravodajských služieb a menšinového obyvateľstva.

⁷⁷ ŠA BB – prac. Kremnica, f. OÚ NB, inv. č. 323, k. 10, sign. 533/1933 prez. Výnos prezídia KÚ BA č. 21.586/1933 prez. zo dňa 5. mája 1933 Komunistická strana-sústredenie spravodajskej služby o komunistickom hnutí u policajného riaditeľstva v Prahe.

Zoznam použitých prameňov a literatúry:

Archívy:

MV Štátny archív v Banskej Bystrici, pracovisko Archív Kremnica
fond Okresného úradu v Novej Bani 1923-1938
MV Slovenský národný archív v Bratislave
fond Ministra s plnou mocou pre správu Slovenska 1919-1927
fond Krajinského úradu v Bratislave 1928-1939

Monografie a zborníky ako celok:

BOHATA, Ivan. Protilidová úloha četníctva v letech 1918 – 1938. Praha 1978.
ERHART, Josef. Rukovět četníctva. Nový Bydžov 1932.
KAČÍK, Eduard. Polícia vo vývoji verejnej správy. Bratislava 1996.
KAČÍK, Eduard - KRÁLIKOVÁ, Kristína. Bezpečnostné zložky v českej a slovenskej spoločnosti v súradniciach doby I. Hodonín 2017.
LIPSCHER, Ladislav. K vývinu politickej správy na Slovensku v rokoch 1918-1938. Bratislava 1966.
MACEK, Pavel – UHLÍŘ, Lubomír. Dějiny policie a četníctva II. : Československá republika (1918-1938). Praha 1999.
RÝCHLIK, Ján. Česi a Slováci ve 20. století : Spolupráce a konflikty 1914-1992. Praha 2015.
SCHELLE, Karel. Organizace Československého státu v meziválečném období (1918-1938). Praha 2006.
SIVÁK, Florián (ed.). Slovenské a české dejiny štátu a práva v rokoch 1918-1945. Bratislava 1998.
TIŠLIAR, Pavol. Okresné zriadenie na Slovensku v rokoch 1918-1945. Krakov 2013.
WEYR, František. Československé právo správní : Část obecná. Brno 1922.
WEYR, František. Správní řád. Brno 1930.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách:

OLEJNÍK, Milan. Vzťahy slovenskej a maďarskej komunity na Slovensku v období prvej ČSR a po roku 1989. In ŠUTAJ, Štefan et al. Národ a národnosti na Slovensku : v transformujúcej sa spoločnosti – vzťahy a konflikty. Prešov 2005, s. 132-144.
ŠVORC, Peter. Začlenenie Podkarpatskej Rusi do Československa a stanovenie krajinskej hranice so Slovenskom. In HUBENÝ, Dávid et al. Čtvrt-století spolu : Československo a Podkarpatská Rus. Praha 2023, s. 11-27.
URBANOVÁ, Katarína. Vznik Ministerstva pre správu Slovenska. In Historický časopis, 1971, roč. 19, č. 2, s. 199-221.
ZEMANDLOVÁ, Lýdia. Polícia a četníctvo na našom území v rokoch 1848-1918 (historicko-právne aspekty). In Policajná teória a prax, 2009, roč. 17, č. 2, s. 74-80.
ZEMANDLOVÁ, Lýdia-VARŠOVÁ, Marcela. Miesto a úloha policajno-bezpečnostných zložiek v mestách a obciach na Slovensku (historicko-právne aspekty). In Policajná teória a prax, 2004, roč. 12, č. 3, s. 93-107.

Legislatíva:

Sbírka zákonů a nařízení státu Československého, 1918-1938.
Věstník Ministerstva vnitra republiky Československé, 1919-1938.

Internetové zdroje:

OLEJNÍK, Milan. Politické a spoločenské aktivity maďarskej minority v prizme štátnych orgánov a dobovej slovenskej tlače (1918-1929). [Online] Košice 2011. Dostupné na internete: <https://svusav.sk/storage/uploads/publikacie/pdf/milan_kniha.pdf>; 20.05.2025.

VILHAN, Ján. Vývoj politických nálad v okrese Zvolen v 20. rokoch 20. storočia: Bakalárska práca. [Online] Brno 2019. Dostupné na internete: <https://is.muni.cz/th/efdlh/Bakalarska_praca_VilhanJan.pdf>; 20.05.2025.

Počet slov: 7 702

Počet znakov (vrátane medzier): 53 752